

Спеціалізованій вченій раді К 26.055.05
Київського національного торговельно-
економічного університету
Міністерства освіти України
02156, м. Київ, вул. Кіото, 19

Відгук

офіційного опонента
на дисертацію Єфремової Олександри Сергіївни
на тему «Конкурентоспроможність малого підприємництва у національній
економіці», поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та
історія економічної думки

На підставі вивчення дисертації на тему «Конкурентоспроможність малого підприємництва у національній економіці», автореферату та наукових праць авторки, що опубліковані за темою дисертаційного дослідження, можна констатувати таке.

Актуальність теми дисертаційної роботи.

Трансформація національної економіки, поглиблення процесів інтеграції України до європейського економічного простору посилило потребу у цілеспрямованій та виваженій державній політиці, спрямованій на підтримку та розвиток національного малого підприємництва, зростання якого завдає значного позитивного впливу на створення робочих місць, інновації, ріст продуктивності і конкурентоспроможності, що ставить перед вітчизняною економічною науковою нові завдання. При аналізі теорій, що так чи інакше зачіпають проблему формування конкурентоспроможності малого підприємництва у національній економіці, стає очевидно, що при всьому різноманітті підходів питання їх функціонального виявлення залишається відкритим. Соціально-економічні дослідження специфіки і перспектив розвитку конкурентоспроможного малого підприємництва в українському контексті необхідні для поглиблення знань про це явище, створення необхідної емпіричної бази для прогнозування векторів розвитку національної економіки.

Якщо фундаментальні теоретико-емпіричні дослідження проблематики багатоаспектності формування та розвитку малого підприємництва у національній економіці, пошуку ефективних механізмів формування і стимулювання розвитку конкурентоспроможності малого підприємництва та їх інноваційної активності уже стали традиційними у вітчизняній і міжнародній економічній науці, то дослідження формулювання єдиного інструментарію сприяння підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів малого підприємництва України за умов її європейської інтеграції засвідчує необхідність всебічного наукового дослідження і вдосконалення теоретико-методичного інструментарію вивчення процесів формування конкурентоспроможного малого підприємництва в національній економіці України. Тому, можна цілком обґрунтовано стверджувати, що дисертаційна робота Єфремової Олександри Сергіївни на тему «Конкурентоспроможність малого підприємництва у національній економіці», виконана на актуальну тему, дослідження якої є своєчасним та обґрунтовує новий підхід до вирішення важливої наукової задачі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт катедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торговельно-економічного університету в рамках держбюджетних прикладних досліджень за темами: «Соціально-економічні ефекти державного регулювання внутрішнього ринку в умовах європейської інтеграції України» (номер державної реєстрації НДР № 0115U000567, довідка № 1857/20 від 15.06.2017 р.); «Розвиток конкуренції на внутрішньому ринку України» (номер державної реєстрації НДР № 13U000522, довідка № 1552/24 від 13.06.2018 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз сформульованих основних наукових положень, висновків та рекомендацій у поданій до захисту у дисертації, авторефераті та інших публікаціях Єфремової О.С. дозволяє дійти висновку про належну обґрунтованість, логічність та достовірність викладених дисертанткою результатів.

Дисертація відзначається чіткою структурою та складається зі вступу (що містить чітко визначені об'єкт, предмет і мету, які логічно пов'язані та окреслюють поле дослідження), трьох розділів з підрозділами, висновків, додатків та списку використаних джерел, що відповідають загальній концептуальній логіці наукового пошуку та розкривають підхід до вирішення досліджуваної проблеми.

Ознайомлення із основними положеннями дисертаційної роботи дозволяє зробити висновок про те, що дисертантові у процесі дослідження вдалося досягти поставленої мети та розв'язати усі поставлені завдання. Текстовий матеріал дисертації доповнений графіками, схемами, таблицями, додатками. Зокрема налічується 21 таблиця, 30 рисунків та 19 додатків.

Зроблені у дисертації висновки та рекомендації – логічні і є результатом всебічного та об'єктивного аналізу явищ, які досліджуються, здійсненого за допомогою сучасного наукового інструментарію. Робота є цілісною, окрім підрозділи логічно взаємопов'язані між собою, що забезпечує комплексний підхід до досягнення поставленої мети.

Варто відмітити опрацювання авторкою значного обсягу наукової літератури, законів та підзаконних нормативно-правових актів у сфері державної конкурентної політики та регуляторної діяльності сприяння підвищенню конкурентоспроможності малого підприємництва, аналітично-довідкові матеріали міжнародних інформаційно-аналітичних агентств тощо.

Обґрунтованість результатів дослідження підтверджується також тим, що: по-перше, основні результати пройшли апробацію шляхом оприлюднення на міжнародних та всеукраїнських конференціях; по-друге, ключові положення роботи знайшли своє відображення у 21 науковій праці дисерантки; по-третє, наукові результати були впроваджені у практику та навчальний процес.

Аналіз змісту дисертації, опублікованих праць та автореферату підтверджує достатній ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться у дисертації і виносяться на захист.

Наукова новизна результатів дослідження.

На захист здобувачем виносиється вісім позицій наукової новизни, що в цілому відображає та теоретично обґрунтовує зміну місця та ролі конкурентоспроможного малого підприємництва в національній економіці, систематизує наявну множину наукових підходів до вивчення відповідної проблематики, вдосконалює понятійно-категоріальний апарат дослідження.

Найважливішим теоретичним результатом дисертації є обґрунтування теоретичних підходів до ідентифікації сутності конкурентоспроможності малого підприємництва, як підґрунтя для аналізу ролі і місця малих підприємств у системі мінливих соціально-економічних відносин, моделювання системи взаємозв'язку розміру підприємства і його ефективності, що існують між малим і великим підприємництвом та суб'єктами та об'єктами відповідних гілок влади (с. 67-75; 81-84). Здобувачкою для підвищення ефективності управлінських процесів в національній економіці розроблено структурно-функціональну матрицю оцінювання рівнів конкурентоспроможності малого підприємництва, застосування якої дасть можливість отримати інструментальну базу, що дозволить трансформувати їх компоненти, фактори, зв'язки та напрями оцінювання на різних рівнях конкурентоспроможності соціально-економічної системи малого підприємництва (с. 64-66; рис. 1.4).

Важливе значення має удосконалення авторкою підходів до розкриття економічної природи малого підприємництва на основі обґрунтування еволюційних теоретичних підходів в умовах його історичного становлення і розвитку за шістьма етапами, особливе місце в якому відводиться останньому сучасному етапу, який характеризується як скорочення масового і ріст малосерійного виробництва, поворот до підтримки і стимулювання розвитку малого підприємництва, розвиток малого інноваційного підприємництва (з середини 70-х рр. ХХ ст. до наших часів), що доводить його особливу роль та місце у національній економіці сьогодення (с. 32-36, рис. 1.1). Здобувачем виокремлено специфічні підприємницькі функції суб'єктів малого підприємництва за чотирма теоріями підприємництва, що сформовані на основі дослідження підходів

попередників класичної школи розробників теорії підприємництва, *a саме*: як тягар ризику або невизначеності, як координація факторів виробництва, як новаторство, як арбітражні угоди; розкрито теоретичні підходи засновників похідних теорій для розвитку сучасного малого підприємництва (*a саме*: (1) концепція процесу становлення і розвитку економічної системи МП в загальному руслі прогресу капіталістичного виробництва; (2) концепція переваг МП та його місце у національній економіці), що допоможе удосконалити наукові підходи розроблення цільових комплексних програм розвитку і підтримки малого інноваційного підприємництва на різних рівнях прийняття владних управлінських рішень (с. 38-46, дод. А; с. 50-55, дод. Б).

Наукову цінність мають розробки Єфремової О.С., присвячені дослідженю Індексу економічної свободи, удосконаленню підходів щодо врахування впливу факторів, які виникають в процесі господарської діяльності суб'єктів малого підприємництва і не підлягають формальному обліку, але забезпечують підтримку та стимулювання малого підприємництва на рівні підприємства, а саме ресурси, які не обліковуються внаслідок складності їх ідентифікації, але їх вплив в сфері малого підприємництва є суттєвим. Авторкою доповнено показник економічної свободи Індексом реінвестування вивільнених ресурсів для забезпечення конкурентоспроможності малого підприємництва, для комплексного оцінювання якої рекомендується застосовувати багатокритеріальну оцінку зазначеного Індексу, що базується на врахуванні факторів (професіоналізму та кваліфікації працівників підприємства; економії від оборотного капіталу; податкових відшкодувань; вторинного використання матеріальних оборотних ресурсів; розрахункових зобов'язань), а також порівняння та оцінки ентропії певного фактору в межах сфери діяльності суб'єктів малого підприємництва (с. 126-132; рис. 2.2, табл. 2.4, 2.5, 2.6).

Позитивної оцінки заслуговує удосконалення гносеологічних аспектів інноваційного розвитку малого підприємництва для забезпечення комплексного уявлення про особливості розвитку малого інноваційного підприємництва в умовах глобалізації: визначення, складові та тенденції розвитку для формування

комплексу програм розвитку малого підприємництва з урахуванням різноманітних сучасних інноваційних політичних рішень щодо підвищення рівня його конкурентоспроможності в національній економіці. Здобувачем доведено, що мале підприємництво є найбільш відкритим до нових технологічних і комерційних ідей, системних факторів нової якості економічного зростання, і виступає найбільш динамічним інноваційним сектором у національній економіці. В дисертації обґрунтовано необхідність залучення малого інноваційного підприємництва до переходу до низькомісткої та кругової (циркулярної) економіки, що можуть створювати конкретні виклики для малого інноваційного підприємництва, коли вони застосовуватимуть стійкіші практики підтримки або посилення конкурентоспроможності на локальних та глобальних ринках (с. 83-87, рис. 1.5; с. 100-103, дод. Ж).

Доцільно відзначити як елемент наукової новизни, що у дисертації Єфремової О.С. набула подального розвитку оптимізація індикаторів підприємницької активності за класифікацією груп індикаторів та критеріїв їх оцінки, які допоможуть доповнити список показників розвитку малого підприємництва, що входять у систему оцінки ефективності державних і регіональних програм підтримки малого підприємництва в Україні й в зарубіжній практиці. Авторкою рекомендовані додаткові для використання в Україні показники розвитку малого підприємництва за групами індикаторів поточної, організаційної, інвестиційної та інноваційної активності. Доповнені індикатори організаційної активності формують інформацію про інтенсивність використання потенціалу суб'єктів малого підприємництва у виробничих процесах, а також застосування ними оригінальних підходів до діяльності (зокрема, частка нових малих підприємств з високими темпами росту виручки або занятості (як показник кінцевого ефекту); частка малого підприємництва в занятості переробної промисловості за показником середньоспискової чисельності працівників (як показник робочих процесів); частка інноваційно активних МiМП експорт-орієнтованого сектору креативних індустрій, що створені в поточному році, в загальній чисельності підприємств в країні (регіоні) (як показник поміжного

ефекту), що допускає можливість їх використання в якості критеріїв оцінювання при визначенні додаткових статистичних показників, зокрема розширення інформаційного середовища даними про підприємницьку активність суб'єктів малого підприємництва (с. 197-201, табл. 3.1).

Беззаперечною перевагою дисертаційного дослідження, що рецензується, є обґрутування необхідності для стимулювання інноваційної активності малого підприємництва в Україні, розвитку венчурних підприємств і фондів венчурного капіталу, серед яких належне місце мають займати суб'єкти венчурного малого підприємництва. Здобувачем запропоновано першочергові заходи для розробки державної політики щодо підтримки суб'єктів венчурного малого підприємництва в Україні (с. 208-211).

Як науковий здобуток авторки можна розглядати розширення теоретичних уявлень про системні фактори становлення соціально орієнтованої ринкової економіки, важливим елементом якої виступає конкурентоспроможне мале підприємництво як чинник зростання зайнятості, доходів та рівня життя населення. Здобувачем обґрутовано необхідність розробки нової стратегії державної політики сприяння конкурентоспроможності малого підприємництва в соціально спрямованій національній економіці (с. 92-100, рис. 1.6, 1.7; с. 195-204, рис. 3.4, 3.5, 3.6, 3.7). За результатами порівняльного аналізу фіiscalного ефекту від застосування інструментів ухилення від оподаткування доведено, що сучасний стан малого підприємництва в Україні потребує з боку держави побудови стимулюючої податкової системи, а отже і продовження дії спрощеної системи оподаткування, яка має соціальне значення в країні та є способом так званої «компромісної детінізації» (с. 205-208; с. 212-220).

Заслуговує на увагу подальший розвиток детермінації еволюції теоретичних підходів стосовно місця і ролі інституційного середовища та впливу регуляторної політики при формуванні конкурентоспроможного малого підприємництва у контексті Угоди про асоціацію з ЄС щодо дотримання європейських стандартів та спрощення доступу до інформації зі сприяння торгівлі, а також експортної стратегії України для сектору креативних індустрій 2019-2023 та теоретико-економічне

обґрунтування траєкторії їх реформування та перетворення малого підприємництва на потужний експортно-орієнтований сектор для діяльності мікро- та малих підприємств в Україні.

У цілому винесені на захист пункти наукової новизни дисертаційної роботи характеризуються цілісністю та комплексністю підходу до проблеми, яка досліджується, і характеризують авторку як кваліфікованого науковця, здатного вирішувати складні наукові задачі.

Зміст дисертації Єфремової О.С. повністю відповідає паспорту спеціальності 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях

Ознайомлення із змістом дисертаційної роботи та опублікованими працями здобувача наукового ступеня дозволяє зробити висновок, що наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, достатньо повно висвітлено у публікаціях автора.

Автореферат ідентичний за змістом основним положенням дисертації, розкриває зміст дисертації та повністю відображає основні наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертаційній роботі, вичерпно характеризує мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження.

Теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що зроблені теоретичні узагальнення та висновки дисертаційного дослідження доведені до рівня методичних розробок та практичних рекомендацій.

Результати дисертаційного дослідження були враховані в практичній діяльності Міністерства соціальної політики України (довідка № 58/0/136-18 від 25.05.2018 р.) – в частині підвищення рівня конкурентоспроможності малого підприємництва, що передбачає стимулювання забезпечення сприятливого бізнес-клімату, оновлення соціальної інфраструктури, формування людського капіталу та розвитку середнього класу в Україні; Департаменту фінансів Вінницької обласної державної адміністрації (довідка № 02-2-1958/675 від 21.06.2018 р.) щодо

методики, пов'язаної з визначенням конкурентоспроможності МП на регіональному рівні, на основі податкової політики, оновлення соціальної інфраструктури, формування людського капіталу. окремі положення, висновки та пропозиції, які містяться в дисертаційному дослідженні, застосовувалися в освітньому процесі Київського національного торговельно-економічного університету при викладанні навчальної дисципліни «Макроекономічний та мікроекономічний аналіз» (довідка № 1642/22 від 20.06.2018 р.).

Зміст та основні положення дисертації.

У першому розділі роботи авторкою здійснено грунтовний аналіз теоретичних зasad конкурентоспроможності малого підприємництва у національній економіці. При цьому заслуговують на увагу з теоретичної та практичної точки зору здійснена авторкою систематизація специфічних підприємницьких функцій суб'єктів малого підприємництва за ознаками, розкриті в розрізі концепцій теоретичні підходи засновників похідних теорій за періодами еволюції, а також цінність цих теорій для розвитку сучасного малого підприємництва (параграф 1.1); розроблено структурно-функціональну матрицю оцінювання рівнів конкурентоспроможності малого підприємництва, що дасть можливість отримати інструментальну базу, яка дозволить трансформувати їх компоненти, фактори, зв'язки та напрями оцінювання на різних рівнях конкурентоспроможності соціально-економічної системи малого підприємництва (параграф 1.2); систематизація сучасних моделей конкурентоспроможного малого інноваційного підприємництва в умовах глобалізації за видами та рівнями її реалізації (параграф 1.3), що в науковій літературі досі не знаходило належного відображення.

Другий розділ. Авторкою обґрунтовано необхідність для забезпечення конкурентоспроможності малого підприємництва доповнити показник економічної свободи Індексом реінвестування вивільнених ресурсів, а для комплексного оцінювання конкурентоспроможності малого підприємництва – застосовувати багатокритеріальну оцінку зазначеного Індексу, що базується на врахуванні факторів, а також порівняння та оцінки ентропії певного фактору в межах сфери

діяльності суб'єктів малого підприємництва. Практична цінність характеризується уdosконаленням методу на основі уточнення переліку показників, що характеризують надійність оцінки фактору, тобто як його зміна впливає на зміну рівня фактору, за шкалою Фішберна (параграф 2.1). У параграфі 2.2 означені головні фактори, що впливають на конкурентоспроможність МП, відображають різні аспекти ринкової діяльності суб'єктів МП, а також параметри, які виводять ступінь використання факторів виробництва у національній економіці України. У параграфі 2.3 охарактеризовано сучасну систему державного регулювання малого підприємництва, вплив регуляторної політики на конкурентоспроможність малого підприємництва України і пошук механізмів її підвищення в системі взаємовідносин бізнесу і влади.

У третьому розділі роботи, викликають інтерес розроблені здобувачем рекомендації щодо постійної оцінки взаємозв'язку суб'єктивних цілей державних органів для реалізації об'єктивних цілей, що спрямовані на інтереси учасників мережі малого підприємництва, за умов достатнього реального ресурсного забезпечення, на основі структурно-функціональної моделі механізму впливу державної політики на процес підтримки та стимулування конкурентного розвитку малого підприємництва в Україні (параграф 3.1). На увагу і позитивну оцінку заслуговують запропоновані авторкою індикатори підприємницької активності за класифікацією груп індикаторів та критеріїв їх оцінки (за групами індикаторів поточної, організаційної, інвестиційної та інноваційної активності) (параграф 3.1). У параграфі 3.2 охарактеризовано шляхи підвищення та моделей оцінювання ефективності державної політики сприяння розвитку конкурентоспроможності малого підприємництва в Україні. Позитивним є вдосконалення системи сприяння конкурентоспроможності малого підприємництва України у контексті Угоди про асоціацію з ЄС щодо дотримання європейських стандартів та спрощення доступу до інформації зі сприяння торгівлі, де авторкою запропоновано альтернативи оцінки ланцюжка поставок на території України суб'єктами малого підприємництва, означені їх переваги та недоліки, а також висновки щодо їх доцільності та ефективності (параграф 3.3).

Відповідність теми дисертації профілю спеціальності.

Мова, стиль і структура викладу результатів дослідження відповідає вимогам, що висуваються до наукових праць такого рівня. Логіка викладення результатів дослідження узгоджується з назвою та структурою дисертаційної роботи. Зміст та результати дисертаційної роботи відповідають спеціальності 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи науковий рівень теоретичних і практичних результатів дисертаційної роботи, її цілісність та системність, логіку та послідовність викладення матеріалу, водночас необхідно вказати на певні недоліки і дискусійні положення дисертації.

1. Вважаємо, що потребує додаткового обґрунтування висунута гіпотеза стосовно виокремлення нового виду підприємницької діяльності – соціальне мале підприємництво. Зокрема, надзвичайно актуальною у цьому плані виглядає проблема фінансового забезпечення СМП, однак у дисертації вона не знайшла відображення (п.1.3, с.94-96).

2. Оцінюючи інституційне середовище формування конкурентоспроможного малого підприємництва в Україні (п.2.1) авторка невиправдано звела його до критеріїв визначення рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business, і рейтингу Економічної свободи від Heritage Foundation і Wall Street Journal. У цьому ж параграфі запропоновано доповнити показник економічної свободи Індексом реїнвестування вивільнених ресурсів. З цього слідує, що цей індекс здобувач також вважає елементом інституційного середовища формування конкурентоспроможності. Хоча такий підхід відрізняється від усталеного трактування поняття «інституційне середовище».

3. На нашу думку не можна повністю погодитися з пропозицією здобувачки стосовно шляхів сприяння держави кредитуванню малого підприємництва, як стосовно ресурсів, за рахунок яких це запропоновано здійснювати, так і доцільності створення нових кредитних інститутів за участю держави чи надання державних

гарантій за кредитами МП чи пільг в оподаткуванні прибутків банків. Крім сумнівності стосовно доцільності саме таких напрямків використання обмежених коштів бюджету (платників податків), авторкою не враховано і корупційних ризиків, пов'язаних з реалізацією цих пропозицій, а також витрат на створення і забезпечення функціонування таких державних інституцій і контролю за їх діяльністю. Дієвішим механізмом, на наш погляд, є підтримка кредитування МП засобами монетарної політики (п.2.2, с.144-146).

4. Дискусійними видаються і пропозиції стосовно окремих заходів удосконалення оподаткування МП. Зокрема, новстворених суб'єктів МП (суспільство стикнеться з тим, що підприємства масово закриватимуться наприкінці пільгового періоду і перереєстровуватимуться на нові, щоб і надалі користуватися податковими пільгами. Не можна погодитися з пропозицією стосовно повернення до практики забезпечення залежності сплати податків від результатів діяльності малого підприємства. Адже у такому разі ми матимемо справу з намаганням мінімізувати офіційні результати діяльності шляхом заниження доходів, чи завищення витрат. Водночас це вимагатиме суттєвого зростання витрат держави на адміністрування цих податків.

5. Досліджуючи шляхи підвищення конкурентоспроможності МП в Україні поза увагою залишений надважливий аспект забезпечення сертифікації продукції та її виробництва малими підприємствами, що суттєво знижує їх конкурентоспроможність не лише на зовнішніх ринках , а й на внутрішньому. Це ще раз яскраво проявилося на прикладі малих сільськогосподарських підприємств під час дії карантинних обмежень на роботу ринків. Через відсутність сертифікатів і документів, що підтверджували походження продукції та її якість, малі підприємства не могли поставати свою продукції мережам супермаркетів і змушені були її знищувати.

Вказані зауваження та недоліки не носять принципового характеру не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, відтак не впливають на загальну позитивну оцінку та не знижують наукову і практичну цінність дисертації..

Загальний висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Вивчення дисертаційної роботи, автореферату та публікацій здобувача дає підстави зробити висновок, що дисертаційна робота Єфремової Олександри Сергіївни на тему «Конкурентоспроможність малого підприємництва у національній економіці» за своїм змістом, основними науковими положеннями, висновками та рекомендаціями є завершеним, самостійно виконаним науковим дослідженням, яке має теоретичне і практичне значення. Отримані результати є логічними, науково обґрунтованими, цілісними і завершеними. Дисертаційна робота містить нові науково обґрунтовані теоретичні результати та практичні рекомендації. Опубліковані автором наукові праці та автореферат повністю відображають основні положення змісту дисертації.

Все це дає підстави стверджувати, що за своїм змістом, оформленням, актуальністю, глибиною вирішення наукових проблем, теоретичним і практичним значенням одержаних наукових результатів представлена дисертаційна робота на тему: «Конкурентоспроможність малого підприємництва у національній економіці», відповідає вимогам МОН України та пп. 9, 11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 року, а її авторка – Єфремова Олександра Сергіївна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

Офіційний опонент
кандидат економічних наук, доцент
доцент катедри корпоративних фінансів і контролінгу
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

